

IV. Література XX ст.

Тема 39. Ліна Костенко (нар. 1930 р.)

Ліна Василівна Костенко - найпомітніша поетеса другої половини XX ст. Активна учасниця «шістдесятництва». Відновлюючи ідеї митців «розстріляного відродження», письменниця наснажує читачів любов'ю до України, до нашої історії, культури.

Феномен таланту поетеси робить спробу розкрити її дочка Оксана Пахльовська: «Мамина поезія з самого початку, від перших віршів, була бунтом. Бунтом особистості. Повстанням духу. І слава, що до неї приходила, була не популярністю, не модою. Вона була вистражданою надією людей на своє відродження, на можливість повернутися до себе, на можливість відродження вже нібито виродженої і остаточно приборканої нації».

Американський літературознавець Джордж Луцький назвав Ліну Костенко «царицею поезії в Україні».

Збірки «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961), «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980) «Сад нетанучих скульптур» (1987) та ін.

Яскравою особливістю індивідуального стилю Ліни Костенко є історизм мислення, філософічність, інтелектуалізм, традиційність.

«Страшні слова, коли вони мовчать»

Тема місії поета та реалізації його таланту за складних суспільних обставин посідає особливе місце у творчості Ліни Костенко.

Провідним мотивом вірша Ліни Костенко «Страшні слова, коли вони мовчать» є ліричний роздум про значення слова в житті людини та суть мистецтва.

У поезії «Страшні слова, коли вони мовчать» напрочуд тонко передано психологічний стан митця, який не може собі дозволити писати будь-що, збиватися на штампи, повторювати кимось уже сказане.

Так, і справді, багато що повторюється в цьому світі - краса і потворність, зрада і самопожертва, «асфальти й спориші», навіть слова втрачають свій первозданий смисл, запозичені нами один в одного. Однак справжньою поезією стає лише те, про що мовлено наче вперше за всю історію цивілізації, що читача вразить, здивує, приголомшить новизною думки чи художньої форми. Адже поезія є посправжньому неповторним явищем духовного життя української нації. Торкаючись наших душ, вона пробуджує в них світлі й радісні почуття, робить їх благороднішими, чистішими. Не випадково Ліна Костенко підкреслює, що в геніальних строфах

завжди звучить не тільки голос автора, а й голос Бога. Адже в час натхнення митець черпає образи, сюжети з небесного джерела:

Поезія - це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

«Українське альфреско»

Альфреско - техніка настінного лсивопису, яка полягає в нанесенні водяної фарби на вологу штукатурку.

Архетип - прообраз, початковий образ, ідея, первісна форма для наступних утворень.

Архетипні образи - це ті первинні образи-символи, які існують у підсвідомості кожної людини й передаються з покоління в покоління як особливо значущі. Архетипними образами для українців є мати, дитя, родина, біла хата, рідна земля, лелека, соловейко, жайворонок, зозуля.

Україна в ліриці Ліни Костенко найчастіше постає в архетипних образах, задіюючи підсвідомість читача, його індивідуальну, а водночас і національну скарбницю моральних, етичних та естетичних цінностей. Найбільш виразними архетипними образами рясніє поезія «Українське альфреско».

Так, у вірші знаходимо ряд архетипних символів: хата, дід, баба, лелека, вишні, дорога... За образом-символом хата стоять споконвічні мрії українця про заможне життя, добробут родини та уявлення про смисл життя.

На перший погляд, у поезії «Українське альфреско» перед нами постає ідилічна картина, ніби старовинний малюнок на вологій штукатурці:

Над шляхом, при долині, біля старого граба, де біла-біла хатка стоїть на самоті,
живе там дід та баба, і курочка в них ряба, вона, мабуть, несе їм яєчка золоті...

Золоті яєчка - казковий образ, що символізує благополуччя й достаток у родині.

У другій строфі автор змальовує картину, за допомогою якої не лише передано одвічне прагнення українців до краси: «повен двір любистку», «жоржини», «вишні чорноокі», а й показано діда та бабу як дбайливих господарів.

Тривожним сигналом порушеної ідилії є образ лелеки. За народним повір'ям, лелека приносить до оселі немовлят. Тож епітет «стомлений лелека» наводить читача на сумні роздуми. За допомогою цього дієприкметника створюється інше семантичне поле: лелека стає символом нездійснених мрій подружжя та притлумленого роками болю.

У третій строфі крізь ідилічний сум проступають уже болючі, навіть трагічні ноти:

Чиєсь дитя приходить, беруть його на руки,

А потім довго-довго на призьбі ще сидять.

Я знаю, дід та баба - це коли є онуки,

а в них сусідські діти шовковицю їдять.

Таким чином, у вірші «Українське альфреско» автор розмірковує про людську долю. Одних вона щедро обдарує дітьми та онуками, іншим - не дає їх. Тільки сусідським дітям можуть дід та баба подарувати свою ласку, дати гостинця.

В останній строфі автор використовує символічний образ дороги.

Дорога і дорога лежить за гарбузами.

І хтось до когось їде тим шляхом золотим.

Золотий шлях в уяві читача викликає цілий асоціативний ряд: це і шлях, освітлений, осяяний сонцем, і шлях, дуже дорогий, рідний комусь, як спогад дитинства, і шлях, укритий золотим пилом у сонячній промінні. Однак неозначені займенники хтось і до когось ще більше загострюють увагу на самотності стареньких людей. Тому їм нічого не залишається, як бути один для одного, як «остання в світі казка», на яку, ставши навшпиньки, задивляються жоржини.

«Маруся Чурай»

(1979)

Жанр

Історичний роман у віршах, в якому на національному ґрунті порушено важливі суспільні та філософські проблеми.

Роман у віршах - різновид змішаного жанру, якому властиві багатопроблемність, поєднання епічних принципів розповіді з суб'єктивним началом, притаманним ліричним творам. Дія в ньому, як правило, концентрується навколо долі одного чи кількох головних героїв.

Фольклорна та історична основа твору

Майже три з половиною століття живе в народі легенда про Марусю Чурай - славнозвісну піснярку. Легенда про любовну помсту (отруєння дівчиною свого коханого) була поширеною темою і в художній літературі (драма М. Старицького «Ой не ходи, Грицю...», повість О. Кобилянської «У неділю рано зілля копала»).

В авторському міні-пролозі - вказівка на історичну основу твору: «Влітку 1658 р. Полтава згоріла дощенту». У творі справжні події пересипані авторськими домислами, важливі історичні події української історії середини XVII ст. відтворено в образах Богдана Хмельницького, Якова Остряниці, Северина Наливайка, Павла Павлюка, Яреми Вишневецького та ін.

Назва роману - своєрідна легенда, національний символ, що передає і зміст епохи, і особливості українського етносу.

Композиція. Сюжет

Роман складається з дев'яти розділів, події в яких розгортаються протягом року: судять Марусю влітку, а помирає дівчина від сухот навесні.

Розділи роману:

I - «Якби знайшлась неопалима книга»

II - «Полтавський полк виходить на зорі»

III - «Сповідь»

IV - «Гінець до гетьмана»

V - «Страта»

VI - «Проща»

VII - «Дідова Балка»

VIII - «Облога Полтави»

IX - «Весна, і смерть, і світле воскресіння»

Центральним є розділ «Сповідь» - три ночі Марусі, проведені в темниці перед стратою. Через спогади героїні перед нами проходять епізоди історії України, змальовано переживання і страждання дівчини, її особисту драму.

Сюжетні колізії трактуються у двох площинах - особистісній і суспільній (сцени особистого життя Марусі органічно вплітаються в драматичні події Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького проти польської шляхти).

На початку твору Маруся зображена в ролі підсудної, яку звинувачують у вбивстві (отруєнні) місцевого парубка Гриця Бобренка за зраду в коханні. На захист Марусі виступає закоханий в неї полковник Іван Іскра. Він пояснює людям, що Маруся своїми піснями підтримує бойовий дух козацького війська - не могла вона, людина з поетичною душею, зважитися на вбивство. Однак судді не послушали Іскру і засудили Марусю до страти. Далі оповідь ведеться у формі сповіді-спогаду головної героїні про своє життя. Вона в цей час перебуває у в'язниці, чекаючи страти. Дівчина згадує про своє кохання до Гриця. Парубок зрадив Марусю, віддавши перевагу іншій - заможній! дівчині Галі Вишняківні. У розпачі Маруся вирішує покінчити життя самогубством і готує для себе отруйне зілля. Гриць пояснює Марусі, що кохає її, а з Галею пообіцяв одружитися через гроші її батьків. Коли ж Маруся не приймає вибачень Гриця, він випиває отруту і таким чином гине. Коли Маруся Чурай уже готова прийняти смерть за вироком суду, повертається посланець від Богдана Хмельницького Іван Іскра: він привіз наказ гетьмана про помилування дівчини. Звільнена з в'язниці, Маруся відвідує київські монастирі. Смертельно хвора і самотня, вона повертається додому. Одного разу навесні Маруся чує, як полтавський полк виступає на війну, співаючи її пісні...

Любов і зрада, пісня й історія - найголовніші ідейно-естетичні начала, що визначають багатство поліфонії твору.

Поліфонія (музичний термін) - багатоголосся, при якому одночасно гармонійно поєднуються й розвиваються кілька самостійних мелодійних ліній (голосів). У літературі цей термін використовується в переносному значенні.

Один з провідних мотивів роману - аргумент на користь участі жінки як у вирішенні власної долі, так і майбутнього нації. Ідею емансипації, духовного розкріпачення жінки несе в собі Маруся Чурай - хранителька національних оберегів, інтелектуальна й незалежна жінка. В її образі втілено найкращі риси українського жіноцтва - багату духовність, співучість, ліризм, романтичну вдачу, незалежність натури, що засвідчують незнищенність національного духу.

Основні проблеми роману:

- вірність і зрада;
- митець і народ.